

Příloha č.1/1996

k Acta hygienica, epidemiologica et microbiologica

Vybrané referáty ze slavnostních konferencí SZÚ

Praha, leden 1996

Předseda redakční rady: doc.MUDr.L.Komárek, CSc.

Členové: prof.MUDr.V.Bencko, DrSc., MUDr.D.Bittnerová, CSc.
Mgr.K.Kánská, Ing.J.Kodl, doc.MUDr.J.Kříž,
MUDr.J.Mika, RNDr.F.Rettich, CSc., A.Svobodová

Vydává Státní zdravotní ústav v Praze

ISSN 0862-5956

ACTA HYGIENICA, EPIDEMIOLOGICA ET MICROBIOLOGICA

Příloha č.1/1996

Vybrané referáty ze slavnostních konferencí SZÚ

Zpracoval: kolektiv autorů
Státní zdravotní ústav Praha

Vytiskl: Ústav jaderných informací Praha 5
Stran 33, náklad: 450 výtisků, formát A5, rok vydání 1996
Účelová publikace

ISSN 0862 - 5956

O B S A H

str.č.

Projev ministra zdravotnictví Jana Stráského na shromáždění 6.11.1995	1
Minulost, současnost a perspektivy SZÚ (J.Kříž)	5
Perspektivy oborů ochrany a podpory veřejného zdraví (M. Syka)	18
Sedmdesát let SZÚ v Praze (B.Ticháček)	22

Ú V O D

Vážení čtenáři,

na podzim roku 1995 uplynulo 70 let od založení SZÚ. Toto výročí znamená nejen důvod pro oslavy, pozastavení se a trochu nostalgický pohled do minula. Je především okamžikem vhodným pro rozvahu o další cestě. Připadlo totiž do doby, kdy se formuje budoucnost veřejného zdravotnictví a kdy se vedou rozsáhlé polemiky o roli SZÚ v něm. Ústav totiž prožívá třetí rok svého znovuoustavení, a tak je výročí jakýmsi průsečíkem skutečné historie a historické současnosti.

V rámci oslav zazněly na vědecké konferenci a slavnostním shromáždění velice významné referáty, které mohou být pro další vývoj SZÚ skutečným východiskem a zdrojem inspirace. Odborné referáty o koncepcích jednotlivých preventivních oborů byly vydány v naší edici jako součást podkladů pro účastníky konference. Nyní Vám nabízíme stěžejní projevy představitelů SZÚ a významných hostů. Věříme, že jejich vydání obohatí nejen Vaši odbornou knihovnu, ale bude i přínosem pro Vaše úvahy o perspektivách veřejného zdravotnictví v České republice.

Redakce AHEM

Projev ministra zdravotnictví Jana Stráského,
který byl přečten na slavnostním shromáždění 6.11.1995.

Dámy a pánové,

je mi ctí oslovit Vás u příležitosti 70. výročí založení Státního zdravotního ústavu, jehož činnost vždycky významně přispívala ke zlepšování národního zdraví. Dnes už si nelze představit moderní stát, který by nevěnoval potřebnou pozornost ochraně a podpoře zdraví a neměl k tomu odbornou ústřední instituci. Je tomu tak ve Spojených státech, Německu, Francii, Finsku či Španělsku a v dalších zemích. Pokládám za prozíravé, že se první vláda mladé Československé republiky rozhodla vybudovat takový ústav už v roce 1920, kdy prevence teprve začínala přinášet hmatatelné výsledky.

Je zajímavou historickou paralelou, že u prvních koncepcí Státního zdravotního ústavu stáli američtí odborníci a i dnes patří kontakty mezi vaším ústavem a americkými institucemi k nejčastějším. Myslím si, že to je nejen zásluhou vysoké úrovně amerických odborníků ve veřejném zdravotnictví, ale také výsledek zájmu o naši zemi díky důvěře a v průběh naší ekonomické a politické transformace.

Na historii Státního zdravotního ústavu mě upoutává úzká vazba jeho existence se všemi dobrými a špatnými dobami naší země. Nadějný začátek vystřídala německá okupační správa ústavu za 2.světové války a násilné změny činnosti pro válečné účely. Než se ústav po osvobození vzpamatoval přinesl totalitní režim dezintegraci ústavu do několika menších institucí a prosazování sovětských představ o ochraně zdraví s akcentováním centrální role státu a zanedbávání svobodné účasti občana na péči o své a o veřejné zdraví. Myslím, že na odborné úrovni ústavu se toto období nepodepsalo tak vážně jako na postojích lidí ke zdraví.

Po listopadové revoluci jste se vrátili k původnímu názvu Státní zdravotní ústav. Vyjadřuje to nejen úctu k jeho

zakladatelům, ale i potvrzení kontinuity a souvislosti s původními odbornými a politickými tradicemi. Změny v ústavu v posledních letech nepochybně nebyly jen formální. Je mi známo, že se velmi zlepšily podmínky pro odbornou práci obměnou morálně i fyzicky zastaralých laboratorních zařízení a vytvořením dobré kapacity výpočetní techniky. Ústav dnes má evropskou úroveň. Pro naše představy o mezinárodní integraci je to důležitá okolnost.

Óceňuji, že jste využili moderních technologií k vyšší výkonnosti a třebaže to v odborných a vědeckých institucích nebývalo běžné, snížili jste od roku 1990 do dneška počet zaměstnanců z 1200 na 740 při zachování nebo i zvýšení spektra činnosti. Je dobré, že se vám také daří postupně odstraňovat letité nedostatky v údržbě budov a areálu ústavu. Přeji vám, abyste měli i nadále dost sil a zájmu na této cestě pokračovat.

Spíše než budovy a přístroje však ústav tvoří lidé, kteří v něm pracují. Všichni se různou měrou podílíte na dobrém jménu ústavu a vaše výsledky mají vážnost doma i za hranicemi. Přesto jste zatím nezvedali hlas a nevstupovali do boje za vyšší platy. Víím, že si je zasloužíte stejně jako druzí, chováte se však jak se vědci a lidé z oblasti veřejného zdravotnictví vždycky chovali: s jistou skromností a větším akcentem na smysl a cíl práce než na svůj osobní prospěch. Ubezpečuji vás, že si vážím takových postojů a budu se snažit, abyste v materiálních a mzdových podmínkách nezůstali za ostatními zdravotníky. Víím o nesnázích, jaké se začínají ve vašem ústavu projevovat tím, že komerční sektor s vyššími platy odčerpává zejména mladé a schopné odborníky, což omezuje generační výměnu v ústavu. Situace v jiných zemích není příliš odlišná a státní organizace se svými platy soukromému sektoru nikdy nevyrovňají. Diference by však neměly být tak velké.

Vážím si toho, že vaše poznatky slouží k okamžité aplikaci ve zdravotnictví, ve státní správě a v podnikatelském sektoru. Tisíce různých podkladů, stanovisek a expertíz z oblasti ochrany veřejného zdraví, které každoročně vypracujete svědčí o potřebnosti této práce. Je důležité, abyste si k tomu udržovali vysokou odbornou

úroveň, protože je předpokladem důvěry veřejnosti, a to je pro zdravotnictví velmi významné. Mnohdy jde o složité a ožehavé případy, které mohou být snadno zneužity k subjektivním či skupinovým zájmům. Ministerstvo a vláda by sotva mohly bez Státního zdravotního ústavu dobře vysvětlit veřejnosti, zda taková či onaká hladina hluku škodí a jak, nebo uklidnit matky poděšené přehnaně dramatickou zprávou o smogu nebo naopak fundovaně varovat před nebezpečím AIDS či jiných infekcí nebo škodlivých chemikálií. Ministerstvo a vláda by také bez Státního zdravotního ústavu nemohly do prováděcích předpisů k zákonům dát limity obsahu různých látek ve vodě, v potravinách nebo v ovzduší.

K tomu je nutná vysoká odborná erudice, která pochopitelně nevzniká jen mezi stěnami pracoven a bez spojení se světem. Vaším vedením jsem informován, že v posledních letech došlo k výraznému zvýšení styků se zahraničím. Potěšitelný je také zájem zahraničních vědeckých organizací pořádat u nás významné kongresy, konference či semináře. Je obdivuhodné, že váš ústav byl letos spoluorganizátorem 8 významných mezinárodních konferencí v Praze.

Pro naše sblížení s nejvyspělejšími státy světa je nezbytné dosáhnout co nejrychleji vysoké úrovně kvality veškeré práce. Platí to i pro zdravotnictví, kde požadavek kvality začíná diagnózou nemoci nebo stanovením faktorů prostředí či výživy působících na zdraví. Proto si cením práce referenčních pracovišť ústavu, které se intenzivně angažují v rozvoji moderních systémů externí kontroly kvality laboratoří v České republice. Přesná diagnóza nemoci či objektivní stanovení zdravotně významného faktoru prostředí mají mimořádný ekonomický a etický význam, protože šetří prostředky i lidské strádání.

Dámy a pánové,

Myslím, že dnes, na konci tohoto století dochází ve světě k velkému pohybu v názorech lidí na zdraví. Lidé, povzbuzeni vědeckým pokrokem v poznávání příčin chorob a přesvědčení mnoha úspěchy prevence, se o své zdraví začínají zajímat víc než kdykoli

dříve. Mnohé dobré zkušenosti ze světa ukazují, že k obratu v postoji občanů ke zdraví může docházet poměrně rychle. Podmínkou je, aby šlo o ekonomicky a politicky stabilní a prosperující demokratický stát, který svoji zdravotní politiku opírá nejen o dobré uspořádání léčebné péče, ale také, nebo dokonce ještě víc o prevenci nemocí a podporu zdraví.

V úvodu k obsáhlému americkému programu "Zdraví lidé-rok 2000" ("Healthy People-2000") se říká: Chceme-li opravdu dosáhnout lepšího zdraví národa, musíme vybudovat něco jako nový způsob myšlení a existence, novou kulturu, která bude podporovat zodpovědné chování a jako samozřejmost brát způsob života maximálně prospěšný pro zdraví". Myslím, že to je hluboká pravda a nastupujeme cestu k dosažení těchto cílů. Zájmem našeho státu je zvýšení úrovně zdraví, což vůbec neznamená, že stát bude občany ke zdraví nutit. Bude jim s vaší pomocí tyto věci připomínat, radit a vytvářet takové podmínky, aby zdraví bylo rozpoznatelnou a společensky ceněnou výhodou.

V nejbližší budoucnosti nebude k dispozici jiná ekonomicky únosná alternativa zdraví než prevence, přestože medicína přinese nové a netušené možnosti léčby jakékoliv nemoci. Budou to však léčebné postupy tak nákladné, že i v nejbohatších státech zůstanou výjimečné. Stále více bude asi platit, že zdraví zdaleka není tak drahé jako nemoc.

Dámy a pánové,

Nemohl jsem komentovat všechny vaše aktivity, k nimž jistě patří účast na Národním programu zdraví, na monitorování vztahů zdraví a prostředí nebo váš podíl na prevenci infekčních nemocí či drogových závislostí a na mnoha dalších úkolech, jejichž cílem je chránit a zlepšovat zdraví každého občana a celého národa.

Děkuji vám za tuto práci a vzdávám čest vašim předchůdcům, kteří před 70ti lety tento ústav založili.

Minulost, současnost a perspektivy SZÚ

Doc. MUDr. Jaroslav Kříž, ředitel SZÚ
Projev na slavnostním shromáždění 6.11.1995

Dámy a pánové,

právo na zdraví a jeho ochranu je zakotveno v listině práv a svobod, součástí naší ústavy. Naplňování tohoto důležitého úkolu je věcí společnosti, jednotlivých občanů a zdravotníků. Nikdy jsem dosud nečetl vznešenější a výstižnější vyjádření těchto otázek, než jak vyslovil Jan Ev. Purkyně: "Úkolem lékařovým je život ne pouze obnovovati, ale od porušení chrániti a k vrcholu obdivuhodné dokonalosti a krásy přiváděti.

Lékařství tehdy teprve bude ve všech svých částech dokonalé, až bude křehkost organismu lidského upevňovati, náky předcházeti, nemocem brániti, a tyto úkony tak bude vykonávati, aby lidský život, dobře byv počat, všemi svými fázemi u každého jednotlivce v řádných, společnosti a sobě přizpůsobených hranicích, blaženě a skvěle byl prodloužen až k přirozenému konci.

K fyzickému zachování a podporování blaha národa musí se státi lékařství zájmem veřejným tak, aby kladouc si za cíl zdraví a fysickou odolnost celého národa a přisvojujíc si autoritu a moc veřejnou, dokázalo to, oč by se marně pokoušely rozptýlené snahy jednotlivců".

Myslím že náš ústav geniální Purkyňovy myšlenky naplňuje a že tomu bylo v celé 70ti leté historii, kterou si dnes připomínáme.

Scházíme se na slavnostním shromáždění právě dnes, protože je to 70 roků, kdy byla poprvé otevřena brána ústavu. Skláním se v hluboké úctě, před těmi, kteří s myšlenkou na vybudování ústavu přišli a dali jí koncepční, legislativní a materiální podporu. Je jisté, že k uskutečnění úmyslu vybudovat tento ústav, významně přispěla celková politická a vlastenecká atmosféra té doby

a výtečné kontakty naší státní reprezentace se Spojenými státy, zejména Tomáše G. Masaryka, jeho ženy a sestry Alice stejně jako ministra Vlada Šrobára. Spojené státy, resp. Rockefellerova nadace také ovlivnily základní pojetí ústavu už tím, že přijaly na dlouhodobou stáž 29 významných českých odborníků, např. Pelce, Feierabenda, Vanička, Urbánka, Drbohlava a další. Většina z nich se později stala čelnými představiteli ústavu s vysokými funkcemi. Do moderní koncepce ústavu pozitivně zasáhl Mezinárodní zdravotní úřad a jeho reprezentant Russel, který pomohl prosadit názory, že nová instituce nemá být administrativní odnoží ministerstva zdravotnictví, ale odbornou, vědeckou a laboratorní základnou ministerstva. Nicméně hlavní tíha přípravy na vybudování ústavu ležela na domácích odbornících.

Je všeobecně známo, že do čela připravovaných prací byl vybrán prof. Pavel Kučera, který byl - jak plyne z dobových zpráv - vyjímečnou osobností, vysoce váženou v odborných kruzích i ve veřejnosti. Narodil se v roce 1872 na Mělnicku, odkud se rodina přestěhovala do jižních Čech. Maturoval s vyznamenáním na c.k. českém gymnazium v Českých Budějovicích. Promoval na české lékařské fakultě UK v Praze v roce 1897, a protože se ještě jako medik věnoval patologii, odešel hned po promoci se svým učitelem Polákem prof. Obrzutem z Hlavova ústavu do Lvova v Haliči. V roce 1901 se ve Lvově habilitoval pro patologickou anatomii a bakteriologii a za 10 let byl jmenován profesorem hygieny na tamější lékařské fakultě. Zkušenosti v Haliči rozšířily jeho odborný i veřejně zdravotnický rozhled. Z patologa a bakteriologa rostl epidemiolog, hygienik a zdravotně-politicky činný člověk. Angažoval se také občansky. Svědčí o tom krásný dopis od České besedy ve Lvově, za to, že jí poskytoval nezištnou pomoc.

Po válce se vrátil do vlasti a už v roce 1919 byl řádným profesorem patologické anatomie a bakteriologie na lékařské fakultě MU v Brně. Ve školním roce 1919/1920 byl profesorem univerzity a děkanem LF v Brně.

Do roku 1921 byl pak v Brně střídavě rektorem a prorektorem univerzity, až do svého jmenování členem "zvláštní komise pro vybudování Státního zdravotního ústavu v Praze". Když odešel v roce 1921 do Prahy bylo mu 49 let a úkol přijal nejen ze zájmu o tuto novou věc, ale snad i na naléhání přátel, aby již nepřepínal své síly jako děkan a rektor a přednosta patologie a člen zemské zdravotní rady. Byl totiž dlouhá léta vážně nemocen tuberkulózou, kterou se asi nakazil v pitevně již jako medik. Odchod za novými úkoly nepochybně neznamenal cestu za pohodlím; to už naznačil dopis z prezidia ministerstva zdravotnictví a t.v. z 20.10.1921, v němž se píše, že prof. Kučerovi děkují, že se úkolu ujal, protože to bude "hojně duševní činnost napínající práce". Přitom neměl z počátku kde pracovat a ministerstvo mu jen nabídlo knihovnu v patologicko-anatomickém ústavu prof. Hlavy. Ze stejného dopisu ministerstva zdravotnictví poznáme i povahu úkolu, který na něj byl vložen: do 1 měsíce je třeba alespoň v obrysech připravit generální projekt ústavu, protože na to vážně naléhá prof. Gunn, zástupce Rockefellerovy nadace.

Tím se začalo uskutečňovat budování SZÚ, který předtím, 20. ledna, stanovilo Národní shromáždění a úmluva s Rockefellerovou nadací z 20. června 1921. Příprava generálního projektu nebyla jednoduchá, protože nový ústav měl do sebe zahrnout některé dosavadní instituce, zabývat se výzkumem, který pokládaly za své teritorium lékařské fakulty a národní výrobu vakcín, která mohla konkurovat zahraničním firmám. Vedle toho existovaly představy ministerstva o spíše administrativně -inspekční povaze nové instituce, ale také názory Američanů na ústav podobný americkým školám veřejného zdravotnictví, zatímco prof. Gunn prosazoval ústav jen jako laboratorně epidemiologickou základnu. Pod Kučerovým vedením se nakonec došlo ke konsensu, že ústav bude odbornou institucí ministerstva s úkoly:

- řešit vědecké potřeby veřejného zdravotnictví
- provádět samostatný vědecký výzkum a
- vychovávat lékařské a jiné odborníky pro veřejnou zdravotní službu.

Tyto úkoly pak byly zakotveny v Zákoně "O zřízení, působnosti a organizaci Státního zdravotního ústavu republiky Československé" Sb. č. 218 z 12. října 1925. Ústav byl vybudován zhruba za 50 mil. tehdejších korun s přibližně 50% účastí státu a Rockefellerovy nadace.

Dovolte mi vrátit se, ještě zpět k prvnímu řediteli ústavu prof. Pavlu Kučerovi, který 5. listopadu 1925 poprvé vstoupil jako ředitel oficiálně do své pracovny. Jistě měl dobrý pocit, že to hlavní se podařilo, ústav začal pracovat - především v bakteriologické diagnostice a výrobě vakcín, ale přes veškerou slávu nebyl dostaven, a když odešli slavnostní hosté, objevili se znovu zedníci, povozy a lešení, protože se dodělávala největší budova č. 11 a další úpravy areálu. Doba také byla poznamenána volbami do národního shromáždění a otevření ústavu bylo na jedné straně chloubou tehdejší vládní garnitury, ale na druhé to už ve veřejnosti vřelo posledními volebními přípravami. Ředitelovat v té době musela být obrovská zátěž. Leckdy vzpomínám jak mu bylo, když ho při tom všem shonu sužovala plicní tuberkulóza, z níž se marně léčil ve Smokovci i doma. Ústav neřídil ani plně 3 roky, když 17. dubna 1928 v 7⁰⁰ hod. ráno zemřel. Republika měla v ty dny spoustu atraktivních událostí: V Praze tančila, občas i nahá, Josefina Bakerová a noviny toho byly plné. Přes Moravu letěla s generálem Nobilem, Dr. Běhounkem a dalšími vzducholodí Italia k Severnímu pólu. O velikosti prof. Kučery svědčí, že přesto přinesly jeho nekrolog všechny deníky a Lidové noviny mu věnovaly celou první stranu s krásným životopisem z pera Arne Nováka.

Dalšími řediteli byli doc. Vacek, prof. Pelc, v době okupace němci dr. Pesch a po něm doc. Schubert, po válce prof. Hons. Dál je poněkud sporné jmenovat ředitele institucí, které už nesly jiné názvy, zdá se však, že lze zařadit ředitele IHE, prof. Jandu, který desintegrováný ústav znovu sjednotil, prof. Rosického a prof. Ticháčka, kteří po něm následovali, přičemž významnou zásluhou prof. Ticháčka byl návrat k historickému označení Státní zdravotní ústav. Mělo to významný politický akcent v době kdy celý stát se hlásil k demokratické a občanské tradici 1. republiky. Neměl bych

zapomenout dalších významných osobností: - Rašku, Vaníčka, Halačku, Feierabenda, Pečenku, Syrůčka, Teisingera, Roubala, Chvapila, Gabriela, Ubla, Čutu a mnoho a mnoho dalších jako Wolfa, Symona a Hrubého, nebo ty, kteří ozdobili ústav byť krátkou přítomností jako byli Laufberger nebo dnešní předseda České akademie věd prof. Zahradník.

V roce 1933 deklaroval SZÚ toto základní poslání: zkoumat metody a léčebné prostředky proti nakažlivým chorobám, účastnit se zdravotnických akcí, zejména při epidemických, zdokonalovat a aplikovat očkovací látky a séra, vynalézat nové imunoterapeutické a diagnostické prostředky a připravovat je pro praxi.

Dále pak studovat životní podmínky lidí a jejich zaměstnání, výživu a oblékání a provádět všemi moderními prostředky zdravotní výchovu. Vychovávat a prakticky cvičit lékařský a pomocný personál a konečně také kontrolovat léčiva, drogy a imunoterapeutické výrobky.

Práci tehdejšího ústavu ilustruje organizační struktura. Měl 8 velkých oddělení:

1. Séroterapeutické, kde se vyráběla séra a vakciny. Vyrábělo se okolo 56 sér a vakcin a chovalo se k tomu okolo 3000 zvířat, králíků, morčat, myši.
2. Oddělení pro výrobu očkovací látky proti neštovicím.
3. Oddělení pro biologickou kontrolu léčiv.
4. Bakteriologicko-diagnostické oddělení, které mělo pobočky i mimo ústav. Prováděla se nejen diagnostika bakteriologická, sérologická, kultivační parazitologická, ale vyráběla se též některá diagnostika.
5. Oddělení sociální hygieny, které se zabývalo epidemiologií nákaz a jejich statistikou, patřila sem dále školní hygiena, průmyslová

hygienu, hygiena bydlení, oblékání a hygiena výživy. Zdůrazňovala se potřeba dalšího rozvoje těchto činností.

6. Oddělení, které provádělo zdravotní výchovu a mělo zajistit aplikaci vědeckých poznatků do každodenního života lidových vrstev. Za tím účelem oddělení pracovalo se všemi ostatními. Mělo k dispozici i stálé zdravotnické museum přístupné veřejnosti. Bylo "prostředníkem mezi vědou a lidmi".

7. Oddělení zkoumalo potraviny, tj. úředně zaslané vzorky z hlediska jejich "správné jakosti a neškodnosti z hlediska předpisů".

8. Oddělení provádělo zkoumání léčiv určených k prodeji v ČR.

K ústavu patřil dvůr Bohumile v Kostelci nad Černými lesy, kde se chovali koně k výrobě sér a jiná zvířata. Ústav měl svoji vlastní praxi v okrese Praha XIII, který mu sloužil jako "zkušební sociální laboratoř", odkud pak měly vyzkoušené postupy být aplikovány jako celostátní normy. Dokončovala se stavba školy pro sestry sociálně-zdravotní péče (dnes IPVZ).

Ústav spolupracoval s ČSČK Společností pro potírání pohlavních chorob, s Masarykovou ligou proti TBC a každoročně pořádal konferenci profylaktické, tj. preventivní medicíny. Odbornou činností se zabýval nejen v zájmu veřejném, ale i formou obchodní činnosti pro soukromé firmy.

Rád bych se ještě zmínil o několika faktech ze života ústavu. V roce 1931 činila vydání ústavu téměř 6,5 mil. korun, jeho příjmy přitom přes 3,5 mil. korun. Vydání postupně rostla až na 8-9 mil. v letech 1935-39 a rostly i příjmy dokonce až 6,2 mil. v roce 1938. V roce 1939 bylo v ústavu zaměstnáno celkem 301 osob. Knihovna registrovala téměř 8000 svazků knih a časopisů (dnes jich má téměř 66 tisíc). V letech 1933-39 se ročně použilo 5-9 tisíc morčat. 4-10 tisíc myší, kolem 1500 krys a 1000 králíků. V roce 1994 bylo potřeba v ústavu vč. SÚKL 1400 morčat, 2500 myší, 800

králíků a 2000 potkanů.

Nemohu vynechat zmínku o lidech z tohoto ústavu, kteří položili život za svobodu v době nacistické okupace. Jejich jména jsme si připomněli při 50. výročí konce 2. světové války, a jsou vepsána na kamenné desce ve vestibulu ředitelství. Je smutné, že cesta k důstojnému, svobodnému a spravedlivému životu musí být lemována obětmi na životech. Jestli to tak z jakéhokoli důvodu musí být, pak se s úctou skláním před tím, že také tento ústav měl své statečné lidi, kteří pomáhali svobodě a lidskosti k vítězství.

Současné postavení ústavu

Nyní mi dovoluňte věnovat se současnému postavení ústavu. Sdělení může být stručnější, protože tyto dny společně prožíváme, byť je můžeme vnímat rozdílně. Je to doba nadějí po letech strnulosti a šedi, ale také doba neklidu v ekonomice, politice, v právním řádu, a také ve zdravotnictví. Jsme svědky radikálního vystoupení lékařů za nápravu nedostatků ve zdravotnictví a proti špatným existenčním podmínkám. Také mezinárodně politická scéna přináší víc dramatických událostí než bývalo dřív. Války v Jugoslávii i jinde a včera šokující vražda Izraelského premiéra. Padla na mě hrůza jako v třiašedesátém, když jsem poprvé zaslechl zprávu o atentátu na prezidenta USA Kennedyho. Náš ústav nemůže být za těchto okolností ostrovem klidu v rozbouřeném moři, starejme se však ze všech sil, abychom se alespoň pokusili klidně řešit případné spory uvnitř ústavu.

V poslední době jsme provedli některé změny struktury ústavu, aby lépe odpovídala jeho funkcím. Vzniklo nové centrum hygieny životního prostředí, aby se lidé, kteří v něm pracují, mohli líp koncentrovat na tuto oblast stejně jako ti, kdo zůstali v původním centru zdraví a životních podmínek. Z ústavu se delimitovalo centrum hygieny záření. Mělo to svoji logiku, protože obor, který sice vyrostl z biologických věd a medicíny dospěl k tak vysokému stupni ochrany zdraví, že převaha činnosti byla technická

a inspekční. I když delimitace nebyla snadným úkolem a občas došlo k rozporům, byla ukončena korektně a spravedlivě a zůstali jsme v ústavu jako dobří sousedé. Různými spory byl také provázen problém s budovou SÚKL. Naši předchůdci, zejména však bývalé ministerstvo, nám zanechali spoustu právních závad v této věci a čím déle trvaly, tím činily víc komplikací. Dnes je budova převedena SÚKLu a uzavřena dohoda o spolupráci.

Pozornost zaslouží nové činnosti, které se z nesnadných počátků začínají rozvíjet a dávají ústavu dobré jméno. Ústředí monitorování zdraví ve vztahu k životnímu prostředí se pod vedením nové ředitelky stabilizovalo, vytvořil se nový kolektiv prací zaujatých lidí, kteří zanedlouho předloží první solidní zprávu o výsledcích. K nejzajímavějším kapitolám asi bude patřit zpráva o zátěži obyvatelstva cizorodými látkami z potravin, o níž jsem přesvědčen, že bude mít světovou proslulost. Takový ohlas ostatně má celý tzv. "monitoring". Novou oblastí angažovanosti ústavu je Národní program zdraví, který ústav pomáhá naplnit jednak svými granty, ale v poslední době i úzkou spoluprací s ministerstvem zdravotnictví na řešení programu. Mnoho obětavé práce přitom odvádí pracovníci z centra zdraví a životních podmínek.

V tomto roce také začala fungovat nová vědecká rada, bylo ustaveno a začalo pracovat 11 poradních sborů, z nich mnohé velmi intenzivně.

Pruďce rostoucí aktivita ústavu se týká externí kontroly kvality práce laboratoří aj. pracovišť, spojená s účastí ústavu na akreditační činnosti. Dnes už je na tomto úseku autorita nepochybná, uznávaná v hygienickém i mikrobiologickém terénu, ale i Českým institutem pro akreditaci a začala jednat, abychom nějakým způsobem pomohli tomuto systému i v hematologii a biochemii. Dosáhnout oficiální akreditace u ČIA vyzkoušelo úspěšně naše Centrum potravinových řetězců v Brně a obstálo. Bylo s tím spousta práce a kolegům z Brna patří obdiv a dík. Dík při této příležitosti musím vyslovit i všem vedoucím akreditačních pracovišť a samozřejmě vedoucímu akreditačního střediska.

Letošní rok byl zvláštní jubileem, které přineslo trochu práce navíc, ale také mnoha jinými událostmi. Bez velkého halasu, ale s o to větším úsilím se mnoho lidí z ústavu zasloužilo o skvělý průběh velkých mezinárodních odborných akcí v Praze. Připomenu jen několik: konference o stresu, o vektorech nález, kongres klinické virologie, konference o chřipce, evropský toxikologický kongres, workshop o hnutí zdravý podnik, návštěva Prof. Pusky z Finska, legendy preventivní medicíny.

Letos jsme se také pokusili - a myslím s úspěchem - dát širší veřejnosti výraznější obraz o ústavu. Mnoho příležitostí k tomu měli zejména epidemiologové při zvýšeném zájmu o různé bakteriální a virové infekce a děkují jim, že situace, které měly někdy tendenci být aférami, zvládli na vysoké odborné i publicistické úrovni. Vzpomeňme virus Ebola, meningokoky, hantaviry či hepatitidu jednoho pana ministra. Uspořádali jsme několik tiskových konferencí a prezentovali ústav a jeho výročí ve Zdravotnických novinách, v Medica revue, Central European Journal of Public Health a v řadě deníků a na výstavě v Paláci kultury. Podařilo se připravit a vydat výtečnou publikaci (brožuru) o postavení a práci ústavu v české a anglické verzi a v české i anglické verzi téměř půlhodinový informační videoprogram. Za tuto práci, která se ukázala jako větší, než jsme původně mysleli, děkují všem, zejména svým nejbližším z ředitelství a paním z edičního oddělení a ústavnímu fotografovi.

Letošní rok nás také poznamenal usilovnou prací na vyhláškách k zákonu o ochraně veřejného zdraví a roztrpčením z jeho opětovného nepřijetí. Musím říci, že jak přibývalo ministrů zdravotnictví v krátké polistopadové historii, přibývalo také těžkostí s prací na tomto zákoně, ač na druhé straně přibývalo důvěry v práci hygienické služby a ústavu. V tomto roce jsme se také pokusili přesvědčit ministerstvo, že ústav má být zařazen mezi orgány státní správy. Nebyli jsme vyslyšeni, ale osobně jsem pro toto pojetí nebyl zapálen i když jsem ho nezavrhoval.

Je také třeba zmínit se, jak si stojí dnešní ústav po materiální stránce. Ústav se dnes rozkládá na pozemku 87 tis. m² a má 30 budov. Po letech problémů se zajišťováním údržby se v současné době daří budovy opravovat, i když zdaleka vše není ideální a mnohé dodavatelské organizace nejsou lepší než dřív. V poslední době byly opraveny fasády na čtyřech objektech (budovy 5, 2, 1 a větší část budovy 11). Byla provedena rekonstrukce úpravy vody v kotelně, a postavena nová trafostanice (rok 1993), postaven nový objekt Variel (91) a nový objekt centra potravinových řetězců v Brně jako detašované pracoviště (89). V současné době se připravuje výstavba nového zvířetníku, který by měl být po dokončení moderní budovou pro experimentování na zvířatech při splnění nejprísnejších podmínek. Průběžně se provádí rekostrukce zastaralých sítí a plánuje se nutná rekostrukce kotelny. Ústav ročně spotřebuje přes 12 MW tepel. energie.

Nelze přehlédnout sadovou úpravu areálu, která se konečně přibližuje našim představám.

V ekonomické oblasti se ústav relativně úspěšně vyrovnává s měnící se situací v podmínkách transformace ekonomiky při plnění stále náročnějších úkolů, které jsou na něj kladeny. Výrazně k tomu přispívá i rozsáhlá expertízní činnost a z ní plynoucí příjmy. K 30.9.1995 bylo na tuto činnost uzavřeno již 3.222 smluv (z toho 70 dlouhodobých).

Je zřejmé, že hospodaření ústavu není lehkou ani levnou záležitostí. Přístrojové vybavení center a jednotlivých laboratoří musí být udržováno na vysoké úrovni, což klade značné požadavky na investiční prostředky, které jsou omezené. I tak bylo dosaženo pokroku a přinejmenším zastaveno zastarávání. V rámci vládního usnesení o Monitoringu zdravotního stavu obyvatelstva byly od roku 1993 postupně nakoupeny přístroje v hodnotě 170 mil. Kč, a to nejen pro SZÚ, ale i pro hygienické stanice. V menším objemu pak jsou realizovány nákupy vybavení z přiděleného rozpočtu a ostatních příjmů, případně z dotací grantovými agenturami a na AIDS. Celkový letošní rozpočet neinvestičních prostředků je 201 mil. z toho

Je také třeba zmínit se, jak si stojí dnešní ústav po materiální stránce. Ústav se dnes rozkládá na pozemku 87 tis. m² a má 30 budov. Po letech problémů se zajišťováním údržby se v současné době daří budovy opravovat, i když zdaleka vše není ideální a mnohé dodavatelské organizace nejsou lepší než dřív. V poslední době byly opraveny fasády na čtyřech objektech (budovy 5, 2, 1 a větší část budovy 11). Byla provedena rekonstrukce úpravy vody v kotelně, a postavena nová trafostanice (rok 1993), postaven nový objekt Variel (91) a nový objekt centra potravinových řetězců v Brně jako detašované pracoviště (89). V současné době se připravuje výstavba nového zvířetníku, který by měl být po dokončení moderní budovou pro experimentování na zvířatech při splnění nejpřísnějších podmínek. Průběžně se provádí rekostrukce zastaralých sítí a plánuje se nutná rekostrukce kotelny. Ústav ročně spotřebuje přes 12 MW tepel. energie.

Nelze přehlédnout sadovou úpravu areálu, která se konečně přibližuje našim představám.

V ekonomické oblasti se ústav relativně úspěšně vyrovnává s měnící se situací v podmínkách transformace ekonomiky při plnění stále náročnějších úkolů, které jsou na něj kladeny. Výrazně k tomu přispívá i rozsáhlá expertízní činnost a z ní plynoucí příjmy. K 30.9.1995 bylo na tuto činnost uzavřeno již 3.222 smluv (z toho 70 dlouhodobých).

Je zřejmé, že hospodaření ústavu není lehkou ani levnou záležitostí. Přístrojové vybavení center a jednotlivých laboratoří musí být udržováno na vysoké úrovni, což klade značné požadavky na investiční prostředky, které jsou omezené. I tak bylo dosaženo pokroku a přinejmenším zastaveno zastarávání. V rámci vládního usnesení o Monitoringu zdravotního stavu obyvatelstva byly od roku 1993 postupně nakoupeny přístroje v hodnotě 170 mil. Kč, a to nejen pro SZÚ, ale i pro hygienické stanice. V menším objemu pak jsou realizovány nákupy vybavení z přiděleného rozpočtu a ostatních příjmů, případně z dotací grantovými agenturami a na AIDS. Celkový letošní rozpočet neinvestičních prostředků je 201 mil. z toho

a být stále ve střehu, abychom své možnosti ani nepřecenili ani nepodcenili. Letošek byl prvním rokem, kdy začal platit zákon o obchodních soutěžích a snad přinesl i nějaké klady, ale že přinesl také spoustu nové práce, když na vše, co stojí přes 100 tisíc musí být vypisována veřejná soutěž, vyhodnocována, případně se musí respektovat nesnáze z odvolání neuspokojených klientů.

Perspektivy ústavu

Neméně důležitá jako přítomnost je budoucnost, ale chci ji charakterizovat jen krátce, protože jsme ji obšírně naznačili v dvou publikacích, které máte k dispozici: Jednak v programovém dokumentu Činnost a perspektivy SZÚ v letech 1995-2000, který schválil hlavní hygienik a ministr zdravotnictví a za druhé ve zvláštním čísle AHEM z října 1995, v němž jsou referáty z konference Perspektivy oborů ochrany a podpory zdraví, konference, kterou jsme uspořádali k 70. výročí ústavu před 14 dny.

Ve zcela nejbližší budoucnosti nás čeká několik zásadních úkolů. Ministerstvo zdravotnictví nám uložilo připravit a zabezpečit sloučení Národního centra podpory zdraví se Státním zdravotním ústavem. Bude to úkol koncepčně i hospodářsky a právně mnohokrát větší, než byla delimitace hygieny záření. Pro postavení ústavu to bude znamenat další krok k deklarované tradici.

V příštím roce očekáváme nové ekonomické problémy, které asi vzniknou v oblasti hospodaření rozpočtových organizací. Budeme muset zvolit jednu z dobře promyšlených cest, protože bez své obchodní činnosti by se ústav těžko obešel, stejně jako se bez ní neobešel za 1. republiky.

Bude nás také čekat vybudování zviřetníku a optimální využití dislokačních možností, které s tím budou spojeny a budování informačních sítí. Bude-li konečně na světě zákon o podmínkách poskytování zdravotní péče, s velkým úsilím budeme prosazovat svoji akreditaci pro postgraduální výchovu.

K nepochybným odborným perspektivám počítám další rozvoj monitorování zdraví a prostředí, jehož význam bude posílen evropským akčním plánem Health and Environment, další rozvoj Národního programu zdraví, který zatím nabízí u nás jedinou ucelenou a systémovou koncepci prevence a podpory zdraví. Také pokrok v externí i interní kontrole kvality a postavení ústavu v českém akreditačním systému jsou jistoty. Budoucnost ústavu bude také stále založena na výzkumné a referenční činnosti. Chceme-li mít o něčem pochybnosti, můžeme je mít spíš o sobě než o budoucnosti ústavu.

Dámy a pánové,

děkuji Vám všem, že děláte či dělali jste čest Státnímu zdravotnímu ústavu.

Projev na konferenci
"Perspektivy oborů ochrany a podpory veřejného zdraví"
26.10.1995

MUDr. Martin Syka
předseda výboru pro sociální politiku a zdravotnictví

Vážené dámy, vážení pánové, vážení hosté,

dovolte, abych se připojil k úvodním proslovům této významné konference, v rámci které by mělo být nepochybně řečeno několik slov o problematice politiky veřejného zdravotnictví a ochrany veřejného zdraví. Tato oblast je v současnosti ztělesněna ve vládním návrhu zákona o ochraně veřejného zdraví, který doposud nebyl předložen Parlamentu.

V tomto tolik diskutovaném textu se projevují některé typické nedostatky provázající reformu našeho zdravotnictví. Po rozpadu totalitního režimu jsme se ocitli tváří v tvář úkolům, na jejichž řešení jsme nebyli připraveni. Chyběla nám kvalifikovaná výbava znalostí a dovedností pro tvorbu nové zdravotní politiky. Ochrana veřejného zdraví patřila před listopadem k oblastem, které zaostávaly nikoli pro nedokonalé technické vybavení, jak tomu bylo například v medicínských oborech, ale kvůli minimálním možnostem potřebných zahraničních kontaktů, izolaci vůči dění ve vyspělých zemích, a v neposlední řadě i kvůli násilně zpřetrhané tradici s veřejným zdravotnictvím meziválečné Československé republiky.

V jednotlivých západoevropských zemích se podle jejich specifických podmínek a pod různými názvy (sociální hygiena, sociální lékařství, apod.) v průběhu celého století, ale zejména v posledních desetiletích, rozvíjel systematicky výzkum vlivů různých faktorů (od genetických až po sociální) na zdravotní stav populace. V Německu a Rakousku se budovaly tzv. Gesundheitswesen, v anglosaských a jimi ovlivněných zemích tzv. Public Health. Nedílnou součástí veřejného zdravotnictví v těchto zemích je výzkum a propagace podpory zdraví, jíž se

obvykle zabývá k tomu účelu zřízená instituce.

Československo hned po svém vzniku po 1.světové válce vytvořilo velmi progresivní teoretickou i praktickou bázi veřejného zdravotnictví stojící převážně na tehdy nejmodernějším pojetí v USA. V meziválečném období 1.republiky byla postupně vybudována na svou dobu velmi dobrá komplexní soustava péče o zdraví se sítí veřejně právních zdravotnických ústavů, s propracovaným systémem pojišťoven a se široce založenou základnou preventivních a dispenzárních institucí a zařízení. Celý tento rozvětvený systém vycházel z kvalitních analýz zdravotního stavu obyvatelstva a vyúsťoval do komplexně pojaté soustavy zdravotní a sociální péče.

Veřejné zdravotnictví jako provázaný systém u nás doposud není vytvořen a připravovaný vládní návrh zákona o ochraně veřejného zdraví v současné podobě neskýtá naději k překlenutí tohoto nedostatku. Zatímco vyspělá Evropa za posledních čtyřicet let úspěšně budoval a rozvíjela své efektivní systémy veřejného zdravotnictví, my neustále jednou nohou vězíme v kolejích totalitního zdravotnictví, které popírá sociálně a zdravotně determinovanou diferencii různých populačních skupin a veřejné zdravotnictví poněkud zjednodušeně zužuje na činnost hygienické služby.

Pojem "veřejného zdravotnictví" naráží na úskalí značně nejednotného chápání. Především nabývá vždy jasně vnímaná diference mezi veřejným zdravotnictvím a veřejným zdravím, což souvisí i s obtížně přeložitelným výrazem "Public Helath" obecně používaným na mezinárodní úrovni.

Veřejné zdravotnictví by bylo možné chápat jako zdravotní stav populace, případně jednotlivých populačních skupin. K ovlivnění veřejného zdraví, jakožto subjektu veřejného zájmu, je nutno vybudovat příslušné struktury v rámci systému zdravotnictví.

Veřejné zdravotnictví pak lze definovat jako onu součást zdravotnického systému, která v zájmu státu, v mezích státní

politiky, iniciuje funkce k ovlivňování a ochraně zdraví populace.

Experti Světové zdravotnické organizace definují veřejné zdravotnictví jako "vědu a umění, zabývající se prevencí nemocí, prodlužováním života a posilováním zdraví prostřednictvím organizovaného úsilí společnosti". Veřejné zdravotnictví musí citlivě reflektovat specifické potřeby dané zdravotním stavem i situací společnosti a její ekonomiky, popřípadě i regionální odlišností uvnitř státu. Proto se systémy veřejného zdravotnictví v různých zemích od sebe liší. V německy mluvících zemích se do veřejného zdravotnictví soustřeďuje zejména preventivní zdravotní péče, která je velmi důkladně institucionálně propracovaná. V anglosaských zemích, jak jsem se měl možnost přesvědčit při své nedávné cestě do USA, je veřejné zdravotnictví koncipováno mnohem šířeji: zahrnuje do sebe nejen problematiku managementu a ekonomiky (např. posilování komunitní politiky v péči o zdraví a její financování), ale i různé sociální aspekty péče o zdraví (např. testování krve rizikových skupin možných nositelů HIV, nebo liberální úprava umělého přerušení těhotenství). V obou případech však mezi společné úkoly veřejného zdravotnictví ve vyspělých zemích patří tři základní prvky:

- a) znát potřeby péče o zdraví populace,
- b) zajistit odpovídající efektivní služby pro prevenci a kontrolu nemocí a pro podporu zdraví (sem lze zařadit hygienu),
- c) vytyčovat cíle a monitorovat výsledky péče o zdraví.

Z tohoto pohledu je nutno náš vládní návrh zákona o ochraně veřejného zdraví považovat pouze za neúplnou a jednostrannou legislativní normu, omezující se převážně na činnost hygieny a hygienické služby, která je sice neodmyslitelnou součástí veřejného zdravotnictví, ale pouze jednou z celé řady jeho komponent.

Jako poslanec a politik činný ve zdravotnictví bych si přál, aby zákon o ochraně veřejného zdraví byl moderní úpravou českého veřejného zdravotnictví odpovídající potřebám této populace v tomto čase, to znamená, aby tato úprava prosazovala účinnou politiku pro zdraví.

Sedmdesát let Státního zdravotního ústavu v Praze

Prof. MUDr. Bohumil Ticháček, DrSc.

Státní zdravotní ústav

Státní zdravotní ústav byl slavnostně otevřen ministrem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy dne 5. listopadu 1925.

Letošní rok je tedy rokem jubilejním, neboť uplynulo 70 let od jeho založení.

Tradice veřejného zdravotnictví, jehož odbornou základnou byl právě SZÚ však může vystopovat v historii dosti vzdálené. Ve "Zprávě o poměrech zdravotních v Království českém" píše jeden z pozdějších ředitelů předválečného Státního zdravotního ústavu H. Pelc:

"...český sněm usnesl v r. 1585 k vybídnutí císařské komory, aby vyměřeno bylo roční služné pro čtyři zvlášt dovedné lékaře, kteří by jakožto physici regni své sídlo v rozličných končinách země měli, prvních počátků nemocí všeobecných mezi lidmi si všímali, jich šíření bránili a o tom úřadu zprávu podávali". Jsou uvedena i jejich jména a místa působení a historikové mluví právem o začátku vývoje veřejné služby zdravotní v Čechách. Postupně se počet těchto veřejných zdravotních úředníků zvyšoval, v určité historické etapě se nazývali "magistri sanitatis", až dosáhl v r 1892 počtu asi 75.

Měli své asistenty, byli řízeni zemskou radou zdravotní a dr. H. Pelc o nich píše: ... tito lékaři hygienické snahy do obcí zanesli, je zpravidla bez odporu k účelné práci zdravotní přiměli a dle místních poměrů a prostředků hmotných otázky zdravotní rozluštiti hleděli a z části je i provedli...".

Tím razili cestu patrnému pokroku ve městech i na venkově. Aktivity těchto předchůdců dnešních hygieniků měly spíše zdravotně-policejní charakter.

S rozvojem přírodních věd, zvláště bakteriologie, vznikly

- většinou při lékařských školách ústavy, o něž se mohly zdravotní správy odborně opírat. Významným ústavem v tomto směru byl Pettenkofferův ústav v Německu, který výrazně ovlivnil vývoj hygieny jako vědy téměř na celém evropském kontinentu.

Se jménem R. Koch je spojen další ústav v Berlíně (Reichsgesundheitsamt). Nové ústavy vznikly i v dalších zemích: Pasteurův ústav v Paříži, Listerův v Londýně atd.

V rakousko-uherské monarchii byla potřeba odborného zázemí pro zdravotně-policejní systém rovněž zřejmá. Návrhy na zřízení analogických ústavů jako v Německu, Francii, Anglii se však prosadit nedařilo. Úloha odborného zázemí pro státní zdravotní správu přebíraly proto nově zakládané ústavy lékařských fakult. V Praze např. Hygienický ústav na Lékařské fakultě C.K.České University (1897). Jeho první ředitel prof. G.Kabrhel položil vědecké základy hygienickým oborům a vychoval řadu svých následovníků (S.Růžička, J.Roček, J.Čančík, M.Kredba). Na přelomu století vzniklo i několik ústavů pro zkoumání potravin.

Po vzniku ČSR v r. 1918 byla potřeba zříditi centrální zdravotní ústav zvýrazněna, neboť první léta samostatného státu byla spojena s nutností řešit vážné zdravotní a sociální problémy. Nové ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy (1. ministr dr. V.Šrobár) samo nestačilo na rychlé a účinné řešení této situace. První pomoc přicházela opět z vysokých škol (prof. Lhoták - Státní ústav pro kontrolu léčiv při ústavu pro farmakologii a farmakognosii LF UK; prof. Honl - Pasteurův ústav při Ústavu pro bakteriologii a sérologii KU atd.). Na velkorysejší řešení chyběly finanční prostředky, a proto bylo využito nabídky Mezinárodního zdravotního úřadu Rockefellerovy nadace a díky kontaktům ministra V. Šrobára a Alice Masarykové byla zahájena potřebná jednání.

V USA v té době vznikaly školy hygieny a veřejného zdravotnictví, kde se vyučovala epidemiologie, hygiena, zdravotní inženýrství i veřejně zdravotnická administrativa. V první polovině 20.století získalo potřebné Rockefellerovo stipendium a absolvovalo

studium na těchto školách 29 čs. lékařů, mezi nimi většina vedoucích pracovníků pozdějšího Státního zdravotního ústavu (H.Pelc, B.Feierabenda, J.Drbohlav, K.Urbánek, F.Vaniček).

Představy o tom, jakou podobu by měla mít budoucí vědecko-odborná složka československého ministerstva veřejného zdravotnictví, byly značně rozporné. Šlo hlavně o to, jak využít případnou zahraniční pomoc.

Zástupce Mezinárodního zdravotního úřadu F.F.Russell navrhl vybudovat "Ústav veřejného zdravotnictví" jako nový převážně laboratorní odbor ministerstva. Nikoliv tedy instituci k administrativně organizačním opatřením, jak o to usilovali někteří pracovníci ministerstva.

Oficiální smlouva mezi Čs. ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy (již za 2. ministra L.P. Procházky) a Rockefellerovou nadací byla podepsána 25.8.1921. Podle ní se zavázala nadace přispět částkou 26,966.600,-Kčs za podmínky, že ministerstvo zajistí minimálně 23,471.700,-Kčs.

Pro ústav bylo vybráno stavební místo. Příslušné pozemky v sousedství Vinohradské nemocnice získalo ministerstvo v září 1921.

V listopadu 1921 byla při ministerstvu zřízena "Výkonná kancelář pro vybudování SZÚ". Kromě prof. P.Kučery, který byl povolán z Brna a pověřen vedením přípravných prací v ní pracovali arch.Krček, ing.Hanuš, dr. Votava, dr.Feierabend. Současně byl ustaven "Poradní sbor pro vybudování SZÚ, předsedou byl dr. B.Vrbenský, nový (třetí) ministr veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, místopředsedou L.P.Procházka, bývalý ministr. Objevují se zde i další osobnosti: dr.Semerád, dr. Kolínský, dr. Markl a profesoři Kučera, Kabrhel, Hlava. Dr. Gunn za Rockefellerovu nadaci.

Podle návrhu prof. Kučery se ústav měl stát praktickou odbornou částí ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, která

by plnila úkoly:

- řešit na vědeckém základě potřeby veřejného zdravotnictví
- konat samostatná vědecká bádání
- vychovávat lékaře a jiné odborníky pro veřejnou zdravotní službu včetně lékařů, kteří měli být (na základě tzv. fyzikální zkoušky) výkonnými orgány tehdejší hygienické služby.

To bylo již za 4. ministra, kterým byl Msgr. Šrámek.

Prosazování koncepce SZÚ nebylo jednoznačné. Univerzitní profesori se stavěli proti vědecké a výchovné funkci ústavu a chtěli posilovat jeho vědeckovýzkumné složky. Americký poradce prof. Gunn chtěl, aby práce čistě experimentální byla prováděna na univerzitách, ev. v ústavech privátních a SZÚ se měl soustředit na funkci státem organizované laboratorně-epidemiologické služby.

Stavební práce byly zahájeny koncem r.1922 a do slavnostního otevření ústavu v listopadu 1925 bylo postaveno 16 z devatenácti projektovaných budov a zakoupen a pro chov koní a laboratorních zvířat upraven dvůr Bohumile u Kostelce nad Černými Lesy.

V letech výstavby a příprav pro zahájení činnosti jednotlivých oddělení ústavu začali vystupovat odpůrci jeho programové koncepce a později i samostatné existence, a to z řad členů "Poradního sboru", kteří se obávali ohrožení integrity vysokých škol. K nim se postupně připojovali další představitelé fakult a nakonec i ministr školství, kteří psali různé protesty a petice s tím, že nemohou souhlasit, aby se SZÚ stal novým samostatným střediskem pro pěstování vědecké práce pro obory, zastoupené na lékařských fakultách. Výchova pro veřejnou zdravotní službu by rovněž neměla být přenesena do SZÚ. A požadovali přerozdělení prostředků. Sdružení profesorů hygieny republiky Československé (taj. prof. Růžička) vystupovalo proti "vysoké škole hygieny budované ministerstvem zdravotnictví".

Prof. Kučera vypracoval v r. 1924 písemnou obhajobu své koncepce SZÚ, která vyústila v ujištění, že ministerstvo

V roce 1937 odešel do důchodu druhý ředitel SZÚ doc.dr.Bohumil Vacek.

Třetím ředitelem SZÚ byl od 10.2.1938 jmenován prof. dr.H.Pelc. Je obecně hodnocen jako výborný ředitel, jak pro své encyklopedické znalosti i zkušenosti s vedením oddělení sociální hygieny, tak pro své rozsáhlé vědecko-organizační styky a funkce a schopnosti. V roce 1938 vrcholila imunologická produkce ústavu a vzhledem k vývoji mezinárodní situace se začalo s přípravou záložní, duplicitní výroby v Turčanském Svatém Martině na Slovensku.

15.březen 1939 znamenal konec Československa, a tím i konec Státního zdravotního ústavu. Byl zřízen "Zdravotní ústav Protektorátu Čechy a Morava". Ředitel prof. H. Pelc poslán do důchodu, ústav se dostal pod německou správu. Nastal značný pohyb pracovníků (odchod Slováků a Neárijců a naopak nástupy lidí z obsazeného pohraničí, vojáků apod.).

Objevují se jména: dr.K. Raška, dr.Pytlík, dr. Klíma dr. Chvapil a po zavření vysokých škol profesori Čančík, Kredba, Laufberger.

Po určitém bezvládí převzal začátkem roku 1941 vedení ústavu dr. Pesch, profesor hygieny z Kolína nad Rýnem, avšak brzy zemřel.

Po něm převzal vedení ústavu sudetský Němec doc.Otto Schubert, dosavadní přednosta oddělení pro biologickou kontrolu SZÚ. Jako úřední jazyk byla zavedena němčina. Přicházely objednávky pro armádu a nastal strytý zápas o zachování těch pracovišť, jejichž existence byla v důsledku armádních požadavků ohrožena (dyzenterický bakteriofág, antigangrenózní sérum apod.).

V roce 1942 bylo zřízeno veterinární oddělení s laboratořemi pro vyšetřování masa, mléka. Do ústavu přicházeli a byli přidělováni pracovníci bez možnosti jejich výběru; v ústavu se vyskytli udavači, úplatní pracovníci a nepoctivci všeho druhu. Za to

zaplatil ústav krutou daň. V době heydrichiády byli popraveni (2.7.1942): prof. H. Pelc (poslední ředitel SZÚ před okupací), doc.V. Strímpl, dr.J. Bouček, dr.J. Klíma.

I ve složitých válečných podmínkách se pracovalo se snahou udržet všechny potřebné aktivity na vysoké odborné úrovni.

Ke konci války byla připravena zásoba protitetanových a protigangrenózních sér, která začala být rozdělována zdravotnickým spojkám již v sobotu 5. května 1945. V ústavu byla rychle zorganizována výroba krevních konzerv pro raněné. Všechny tyto aktivity probíhaly pod vedením doc.dr.F.Vanička. Výjezdní skupina pod vedením K.Rašky odjela do Terezína atd.

Ještě v květnu 1945 se stal prvním poválečným ředitelem prof.MUDr.V.Hons (fyziolog výživy). Doc.Vaniček - jako jeden ze služebně nejstarších pracovníků ústavu, obnovil vydávání Zpráv SZÚ. Zprávy č.55 pak podaly první informaci o zdravotním stavu obyvatel po okupaci. Doc. Vaniček spolu s dr. Ungrem, dr. Ivanem Málkem, dr. Doubravou zajišťovali od 26.5.1945 penicilinovou akci UNRRA. Řídícím centrem se stal SZÚ.

Dne 1.března 1946 byl doc. Vaniček jmenován vedoucím Hygienického ústavu nově zřízení Lékařské fakulty v Plzni. Vedoucí 1.oddělení, která od smrti dr. Feierabenda doc. Vaniček vedl, se stala dr.L.Mlčochová.

Poválečné období bylo ve znamení různých tendencí k osamostatnění některých pracovišť. Tak byla k 1.1.1949 vyčleněna imunobiologická výroba a zřízena Státní výrobná sér, z níž 14.2.1950 vznikl národní podnik Biogena. S výjimkou jednoho objektu v areálu SZÚ se přesunulo toto staronové pracoviště do blízkého areálu "Orionka" na Vinohradech, který byl pro tyto účely adaptován. V roce 1953 vznikl Výzkumný ústav imunologický (dr.J.Málek, zástupce dr.V.Holuba), který byl v r.1958 začleněn do nově vzniklého ÚSOL. V Šarišských Michalanech byl postaven duplicitní ústav Imuna.

Zákonem č.70 ze dne 23.února 1949 byl z ústavu, který na krátkou dobu nesl název Státní zdravotně-sociální ústav, zřízen Státní zdravotnický ústav. Ten, jako složka státní zdravotní správy, konal odborně-vědecké, výzkumné, kontrolní a jiné odborné práce v oboru zdravotnictví, potřebné pro zřízení, provádění a kontrolu jednotné zdravotnické politiky.

Ústav měl v té době deset poboček: v Praze 1 (pro výzkum a kontrolu životního prostředí; pro zkoumání výživy, poživatin a předmětů potřeby), v Praze 2 (pro mikrobiologii a epidemiologii), v Ústí nad Labem (pro výzkum a kontrolu životního prostředí; pro mikrobiologii a epidemiologii), v Karlových Varech (pro mikrobiologii a epidemiologii), v Hradci Králové (pro mikrobiologii a epidemiologii), v Brně (pro výzkum a kontrolu životního prostředí; pro zkoumání výživy, poživatin a předmětů potřeby; mikrobiologii a epidemiologii), v Přerově (pro mikrobiologii a epidemiologii), v Ostravě (pro mikrobiologii a epidemiologii), v Uherském Hradišti (pro mikrobiologii a epidemiologii).

V roce 1952 se IV. odbor pro zkoumání léčiv osamostatnil a vznikl Státní ústav pro kontrolu léčiv. Velmi zajímavé je zdůvodnění v Úředním listu ČSR z 6. května 1952, k vyhlášce č. 102 ministerstva zdravotnictví ze dne 24.dubna 1952, kterou se SÚKL zřizuje, i k dalšímu osudu SZÚ. Cituji:....."Proto se po sovětském vzoru podle nové organizace hygienické a protiepidemické péče zřídí ze Státního zdravotnického ústavu samostatné ústavy pro jednotlivé obory hygienické a protiepidemické péče; proto je též nutno pro plnění úkolů v oboru kontroly léčiv, které se zvláště výrazně odlišují od ostatních dosavadních úkolů Státního zdravotnického ústavu, zříditi zvláštní ústav".

Tak tedy zbývající části SZÚ daly v roce 1952 vznik několika samostatným ústavům: Ústav hygieny, Ústav hygieny a práce a chorob z povolání, ze kterého byl později vyčleněn Výzkumný ústav hygieny záření, Ústav epidemiologie a mikrobiologie. Tyto ústavy měly své ředitele a všechny zabezpečovala II.Technickohospodářská správa

ústavů ministerstva zdravotnictví. K 31.12.1952 přestal tedy SZÚ existovat a tím i funkce ředitele, kterým byl dosud prof.Hons. V roce 1953 přešel na ministerstvo zdravotnictví.

V poválečném období vzniklo několik odborných směrů, které se výrazně zapsaly do historie čs. zdravotnických úspěchů. V této souvislosti je třeba zaznamenat jméno MUDr. František Gallia, který byl jako pracovník SZÚ skutečným průkopníkem moderní virologie a objevitelem viru středoevropské klíšťové encefalitidy. V roce 1950 zemřel na laboratorní virovou nákazu.

V oblasti epidemiologie, která v poválečném období zaměřena především na přenosné nemoci, bylo dosaženo řady úspěchů (ovládnutí poliomyelitidy, pertuse, spalniček apod.). Díky aktivitám jednotlivých epidemiologů a mikrobiologů a hlavně našim epidemiologům působícím ve VHO dosáhlo čs. veřejné zdravotnictví i mezinárodního uznání. V souvislosti s tím nelze obejít ani jméno K.Raška, který dlouhodobě působil v SZO.

Zřízení samostatného Ústavu hygieny práce a chorob z povolání bylo uznáním práce jeho ředitele prof.dr.J.Teisingera, který byl zakladatelem tohoto oboru v našich zemích. Naplnila se tak možnost realizovat jeho koncepci propojení klinické a experimentální práce a práce chemiků, biochemiků i techniků na poli výzkumu a aplikace těchto výsledků v praxi.

Období zřizování a existence samostatných ústavů trvalo až do roku 1971, kdy byl z výše uvedených ústavů integrovaný Institut hygieny a epidemiologie (IHE), k němuž byla přičleněna mikrobiologicko-epidemiologická skupina ústavu tuberkulózy a respiračních onemocnění. Ředitelem IHE po integraci se stal prof.MUDr. František Janda; v roce 1980 jej v této funkci vystřídal akademik Bohumír Rosický. V lednu 1990 byl pověřen vedením a posléze konkurzem potvrzen ve funkci ředitele SZÚ dosavadní náměstek prof.MUDr.B.Ticháček, DrSc.

Nastalo rušné období, kdy bylo nutno postupně prosazovat demokratizační tendence do vedení ústavu, měnili se pracovníci

ministerstev, chystala se transformace zdravotnictví i hygienické služby atd.

V tomto procesu jsme považovali za nutné navázat v nových podmínkách na tradice původního Státního zdravotního ústavu a rozvíjet jej v souladu s potřebami a možnostmi transformovaného zdravotnictví. Podařilo se nám tyto snahy zdůvodnit, prosadit a připravit jeho znovuzřízení.

Naše snaha byla úspěšná a od 1. ledna 1992 Státní zdravotní ústav opět existuje.

Ihned se přistoupilo k postupné realizaci organizačních i funkčních změn, odpovídajících současným potřebám i možnostem v souladu s průběhem reformy zdravotnictví. Prosazování některých záměrů, týkajících se základního postavení a poslání ústavu nebylo rozhodně jednoduché hlavně proto, že základní legislativní podklady stále chyběly. V letech 1992-1994 vycházely aktivity Státního zdravotního ústavu z pěti specializovaných center:

1. Centrum zdraví a životních podmínek
2. Centrum hygieny práce a nemocí z povolání
3. Centrum epidemiologie a mikrobiologie
4. Centrum hygieny záření
5. Centrum hygieny potravinových řetězců (v Brně)

a oddělení:

- matematické statistiky a programování
- vědecko-technických informací
- experimentálních zvířat.

Kromě základních odborných pracovišť působilo v tomto období v SZÚ 7 spolupracujících center WHO a 51 národních referenčních center a laboratoří. Ústav se stal sídlem Ústřední monitorovací sítě pro otázky vztahu zdraví a životních podmínek.

SZÚ je úzce zapojen do výukových aktivit 3. Lékařské fakulty UK a do postgraduální výchovy v základních oborech preventivní

medicíny.

Od roku 1993 vychází nový mezinárodní časopis SZÚ v angličtině Central European Journal of Public Health.

SZÚ působí jako oficiální akreditační středisko, které prostřednictvím akreditačních pracovišť a interních i externích spolupracovníků se podílí na zajišťování správné laboratorní praxe ve všech hygienických i mikrobiologických oborech.

Od 1. května 1994 byl jmenován novým ředitelem ústavu doc.MUDr.J.Kříž.

ZÁKLADNÍ POUŽITÁ LITERATURA:

1. Mlčochová L.: Můj život v imunobiologii, Praha, 1988.
2. Niklíček L.: Založení Státního zdravotního ústavu Republiky československé a spory o koncepci jeho práce. Čs. zdravotnictví 25, 1977, 3, 97-109.
3. Pelc H.: Zpráva o poměrech zdravotních v Království českém r.1992. Nakl. c.k. místodržitelství 1894.
4. Pelc H.: Sociální lékařství. Vysokoškolské učebnice. Praha, Melantrich, 1937.
5. Slonín D., Švandová E., Strnad P., Beneš Č.: A History of Poliomyelitis in the Czech Republic - Part 1. Cent. Eur. J. Publ. Hlth, vol. 1, No. 1, 1993, 53-56.
Part 2. Cent. Eur. J. Publ. Hlth, vol. 2, No. 2, 1994, 88-90
Part 3. Cent. Eur. J. Publ. Hlth, vol. 3, No. 3, 1995.....
6. Státní zdravotní ústav Republiky československé, účelová publikace ke slavnostnímu otevření, 1925, Orbis, Praha.
7. Ticháček B.: History and Development of Public Health Care in Bohemia, Cent. Eur. J. Publ. Hlth. 2, 1994, 1, 3-5.
8. Ticháček B.: Tradice a vývoj epidemiologie v Čechách. Epidemiol. Mikrobiol. Imunol., 43, 1994, No 1, 3-4.
9. Ticháček B.: Státní zdravotní ústav. Čs. epidemiologie, mikrobiologie, imunologie, 40, 1991, 2, 120-123.
10. Zrůnek K.: Vojenská hygiena a epidemiologie. Praha MNO 1930.

Příloha č.1/1996

k Acta hygienica, epidemiologica et microbiologica

Vybrané referáty ze slavnostních konferencí SZÚ

Praha, leden 1996

Předseda redakční rady: doc.MUDr.L.Komárek, CSc.

Členové: prof.MUDr.V.Bencko, DrSc.,MUDr.D.Bittnerová,CSc.
Mgr.K.Kánská, Ing.J.Kodl, doc.MUDr.J.Kříž,
MUDr.J.Mika, RNDr.F.Rettich,CSc., A.Svobodová

Vydává Státní zdravotní ústav v Praze

ISSN 0862-5956